

DET FALLNA IMPERIET

Ryssland och väst under Vladimir Putin

ft

MARTIN KRAGH

Innehåll

24 februari 2022	7
Inledning	9
1. Den sovjetiska ordningen	17
2. Det nya Ryssland.....	55
3. Leviatans återkomst	101
4. Åter till världspolitiken.....	143
5. Hunden som inte skällde	181
6. Den liberala ordningen sönderfaller.....	213
7. Kampen om sanningen.....	251
Epilog	291
Dramatis personae.....	297
Författarens tack	303
Referenser	305
Namnregister	335

Det nya Ryssland

SOMMAREN OCH HÖSTEN 1991 förvandlades Europa, kontinentens historia tog en ny dramatisk vändning. För andra gången inom loppet av ett århundrade hade det politiska styret i Ryssland brutit samman. Det fanns en slående parallellitet mellan de två tidpunkterna. I det första världskriget hade det tsarryska imperiet – tillsammans med Tyskland, Österrike–Ungern och det ottomanska imperiet – upplösts i flera olika separata stater. Sovjetunionen ersatte Kejsardömet Ryssland och fördröjde därmed det sista europeiska landimperiets sammanbrott. Dess konserverande effekt skulle vara sju årtionden. För ryskt vidkommande var erfarenheten klugen: Sovjetunionens upplösning innebar att 14 stater vann nationellt oberoende och självständighet från Moskva. För Ryssland, den femtonde och största av de forna sovjetrepublikerna, innebar det en förlust av imperium lika mycket som uppkomsten av en ny stat.

Som i alla revolutioner var det enklare att förstöra den gamla ordningen än att konsolidera en ny. Landets planekonomiska system, dess styrande ideologi, politiska maktbalans och territorium, allt hade försvunnit. Avståndet mellan Gorbatsjovs ursprungliga reformintentioner och det faktiska utfallet var oöverblickbart. Det förblev osäkert vilken typ av system och samhälle som skulle fylla det vakuum som uppstått. Ryssland förblev världens till ytan största land, men med ett territorium

som delvis retirerat till gränserna från före 1654. Minst 25 miljoner etniska ryssar, eller rysktalande som primärt identifierade sig med Ryssland, blev 1991 kvar i områden utanför den ryska federationens gränser – däribland i Estland, Lettland, Belarus, Ukraina och Kazakstan.⁴⁹ I nästan samtliga länder som bara ett par år dessförinnan varit en del av den sovjetiska intressesfären stod hundratusentals ryska soldater övergivna, många med familjer eller lokal anknytning. Deras öde osäkert.

Det Europa som uppstod 1991 var fredligare än någonsin i kontinentens historia, men också mer polyfont, mångsidigt och föränderligt. För Boris Jeltsin, Rysslands första president, var utmaningarna fenomenala. Det handlade om att säkra och få acceptans för landets nya gränser, implementera reformer för att återuppliva landets imploderande ekonomi och etablera ett nytt politiskt system baserat på demokratiska principer om öppenhet, politisk pluralism och frihet. Jeltsin började inte bygga ett nytt Ryssland från början. Landet var ingen tabula rasa. Han hade att hantera en situation med flera djupt rotade historiska arv – politiska, ekonomiska och kulturella. Dessa skulle komma att sätta ramarna för och begränsa det nya ledarskapets politiska handlingsutrymme.

Jakten på ett nytt land

I geografiska termer var den ryska federationsstat som uppstod ur Sovjetunionens spillror en ny skapelse. De invånare som på nyårsafton 1991 somnat i en av världens två stormakter vaknade morgonen därpå i ett land som tidigare aldrig existerat. Sju extraordinära årtionden av kommunistiskt styre trycktes ut i minnets periferi. Det som en gång hade varit otänkbart och omöjligt var nu det allmängiltiga och oundvikliga. Mer än

ett land hade Sovjetunionen varit en civilisation, en distinkt samhällsmodell och kultur. Symbolerna för en hel epok och livsstil – hammaren och skäran, marxism-leninismen – existerade inte längre. Namnskylden på Gorbatsjovs dörr plockades ner, Jeltsin flyttade in i hans kontor. Koderna till 27 000 kärnvapen överlämnades till landets nye företrädare. Städerna Leningrad, Sverdlovsk och Gorkij återfick sina historiska namn Sankt Petersburg, Jekaterinburg och Nizjnij Novgorod. En minneskultur som inbegrep rehabiliteringen av stalinismens offer, öppnande av tidigare hemliga arkiv och publiceringen av nya fakta om landets historia blomstrade. Kreml skulle förbli den politiska maktens säte, enbart i ett annat land. En stolt stat kollapsade, uppgiften att bygga en ny hade knappt påbörjats.

Historiskt har erfarenheten av statskollaps varit intimt förbunden med konflikt – över territorium, naturresurser eller strategiska tillgångar. Det tsarryska imperiets fall 1917 hade följts av ett utdraget och blodigt inbördeskrig. En annan kommunistregim, Jugoslavien, bröt 1991 samman i ett årtionde av väpnad konflikt. Gränskonflikter utbröt även i andra sovjetrepubliker; mellan Armenien och Azerbajdzjan i Nagorno-Karabach, i de georgiska utbrytareklaverna Abchazien och Sydossetien, och i Moldaviens Transnistrien. Betydelsen av att den största och militärt viktigaste av de forna sovjetrepublikerna såg ut att bevittna en fredlig övergång från sovjetsystemets kommunistiska regim till en politisk ordning vilande på rättsstatens, demokratins och öppenhetens ideal kunde inte nog inskräpas. Det var kärnan i den antikommunistiska revolutionens löfte. Jeltsin följde den gemensamma europeiska väg som betonade konsensus, samverkan och öppenhet och som delades med Polens Lech Wałęsa och Tjeckoslovakiens Vaclav Havel. Förlegade motsatspar, mellan kommunism och kapitalism, mellan Ryssland och väst, var inte längre tillämpliga. Antagandet